

Ο λόγος στους εφήβους¹

Εργαστήρι Τέχνης & Λόγου με εφήβους μέσα από τον Αυτοσχεδιασμό, τη Γραφή, τη Φωτογραφία και τον Κινηματογράφο.

Ιουλία Μπαλάσκα²
Παύλος Χραμπάνης³

Στο Κέντρο ΓΕΝΑΘΛΟΝ δουλεύουμε με παιδιά, εφήβους και ενηλίκους από το 1995, σε Εργαστήρια Θεατρικής Γραφής & Παράστασης, που πραγματοποιούνται με την ομώνυμη μέθοδο στο πλαίσιο της Συστημικής Καταξιώτικης Προσέγγισης. Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο ξεκινήσαμε το 2007 Εναλλακτικά Εργαστήρια Φωτογραφίας και Κινηματογράφου με ομάδες εφήβων και ενηλίκων. Με βάση τη μέθοδο Θεατρικής Γραφής & Παράστασης, τα μέλη των Εργαστηρίων επιλέγουν το θέμα που επιθυμούν να προσεγγίσουν και μέσα από θεατρικούς αυτοσχεδιασμούς και αυθόρμητη γραφή, δημιουργούν το δικό τους έργο, το οποίο παρουσιάζουν στο κοινό – ως θεατρική παράσταση ή ως ταινία μικρού μήκους. Τα Εργαστήρια στο ΓΕΝΑΘΛΟΝ διαρκούν εννέα μήνες με τρεις τρίωρες συναντήσεις το μήνα. Πέραν αυτού, η μέθοδος αυτή έχει εφαρμοστεί σε σχολεία και Δήμους, δημιουργώντας έργα πάνω σε ποικίλα θέματα στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και της Αγωγής Υγείας. Σε αυτές τις περιπτώσεις η διάρκειά τους κυμαίνεται από 40 ώρες έως 20 μήνες, ανάλογα με τους στόχους και το χρονοδιάγραμμα του κάθε προγράμματος. Από το 2005 πραγματοποιούμε Εκπαιδευτικό Σεμινάριο για ψυχολόγους, εκπαιδευτικούς και γενικά κοινωνικούς επιστήμονες, που θέλουν να χρησιμοποιήσουν αυτή τη μέθοδο στη δουλειά τους. Καθώς η αρχική ιδέα, που αποτελεί το έναυσμα όλης της διαδικασίας, δεν είναι προκαθορισμένη, η μέθοδος αυτή δίνει τη δυνατότητα στον επαγγελματία να την εφαρμόσει σε οποιοδήποτε πλαίσιο και με οποιαδήποτε ομάδα. Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζουμε τον τρόπο με τον οποίο δουλέψαμε με εφήβους στο Εργαστήρι Τέχνης και Λόγου, καθώς και τους κεντρικούς άξονες της μεθόδου Θεατρικής Γραφής & Παράστασης.

Η ομάδα και το πλαίσιο

Το 2013 ήταν η πρώτη χρονιά που χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο Θεατρικής Γραφής & Παράστασης σε Εργαστήρια Φωτογραφίας και Κινηματογράφου, δημιουργώντας ταινίες μικρού μήκους. Και, απ' όσο γνωρίζουμε, για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε η Τέχνη της Φωτογραφίας για να έρθουν σε επαφή οι έφηβοι με τις αρχές της Συστημικής σκέψης. Τα προηγούμενα χρόνια τα Εργαστήρια Φωτογραφίας αφορούσαν στην εκπαίδευση και μόνο

---

¹ Εισήγηση στην Επιστημονική Ημερίδα του περιοδικού ΜΕΤΑΛΟΓΟΣ: Συζητώντας με/για εφήβους & τα πλαίσιά τους, Θεσσαλονίκη, Σάββατο 20 Μαΐου 2017.

² **Ιουλία Μπαλάσκα**, Πολιτική Επιστήμων, Κοινωνική Ψυχολόγος (D.E.A.), Συστημική Ψυχοθεραπεύτρια, balaska@genathlon.gr

³ **Παύλος Χραμπάνης**, Αρχιτέκτων, Φωτογράφος, Συστημικός Σύμβουλος, chp@genathlon.gr
Ιδρυτές και μόνιμοι συνεργάτες του ΓΕΝΑΘΛΟΝ – Κέντρο Διεπιστημονικής Προσέγγισης Ανθρώπινων και Φυσικών Συστημάτων, οδός Χαλεπά 6α, Γέρακας Αττικής – τηλ. 210-6921467.

των συμμετεχόντων στην τέχνη της Φωτογραφίας. Η σκέψη να συνδυαστούν τα δύο πεδία γεννήθηκε μέσα από την προσπάθεια να προσελκύσουμε τους έφηβους και να δουλέψουμε μαζί τους τους προβληματισμούς και τις αγωνίες τους γύρω από τις σχέσεις, την επικοινωνία και τα όνειρά τους. Η εμπειρία μας από τα Εργαστήρια Θεατρικής Γραφής & Παράστασης είχε δείξει ότι οι έφηβοι συμμετέχουν και εκφράζονται πιο εύκολα σε εργαστήρια τέχνης, απ' ό,τι μέσα από τον αφηγηματικό λόγο. Από την άλλη, πολλοί έφηβοι δυσκολεύονται να εκτεθούν σε μια θεατρική δραστηριότητα και προτιμούν την ασφάλεια ενός εργαστηρίου φωτογραφίας. Ταυτόχρονα συνειδητοποιήσαμε όλα αυτά τα χρόνια ότι η ορολογία που χρησιμοποιείται στη φωτογραφία ταυτίζεται σε πολλές περιπτώσεις με την ορολογία της Συστημικής. Γνωρίζοντας ότι οι αρχές της Συστημικής σκέψης διευκολύνουν τους ανθρώπους να διαχειριστούν τα θέματα που τους απασχολούν με ένα διαφορετικό τρόπο, αποφασίσαμε να επιχειρήσουμε αυτόν το συνδυασμό, που τελικά απέφερε καρπούς. Εκείνη τη χρονιά η ομάδα είχε τρία αγόρια 14 χρονών και οι συναντήσεις γίνονταν τρία Σάββατα το μήνα, επί τρεις ώρες κάθε φορά. Στην ανακοίνωση που διάβασαν οι έφηβοι και επέλεξαν να έρθουν, αναφέραμε μεταξύ άλλων τα παρακάτω (τα παραθέτουμε, γιατί με την ανακοίνωση θέσαμε το πλαίσιο δουλειάς):

Με στόχο...

- Αφενός να εξοικειωθούν οι έφηβοι με τις συγκεκριμένες μορφές Τέχνης και αφετέρου
- να έχουν ένα «χώρο», στον οποίο μέσα από τις τέχνες θα μπορούν να εκφραστούν, να συνδιαλλαγούν, να ονειρευτούν και να δημιουργήσουν ελεύθερα
- αυτός ο χώρος να γίνει το «βήμα» από το οποίο θα μιλήσουν, μεταφέροντας μέσω της Τέχνης τα πιστεύω τους, τους προβληματισμούς και τις προτάσεις τους.

Ο τρόπος που θα δουλέψουμε είναι:

Εργαστήρι...

γιατί μέσα σ' αυτό επεξεργαζόμαστε πρωτογενές υλικό, πειραματιζόμαστε χωρίς να δεχόμαστε κριτική, συνεργαζόμαστε και του δίνουμε τη μορφή που θέλουμε, έτσι όπως μας αρέσει, με οδηγό αυτό που μας λέει η ψυχή μας.

Τέχνη...

γιατί η Τέχνη, σε όποια μορφή της, είναι το εργαλείο με το οποίο μπορούμε να εκφραστούμε ελεύθερα, να επικοινωνήσουμε, να γνωρίσουμε τον εαυτό μας και, πάνω απ' όλα, να γίνουμε δημιουργοί.

Λόγος...

γιατί αυτός είναι το μονοπάτι που συνδέει τους ανθρώπους, είναι διάυλος επικοινωνίας που δημιουργεί σχέσεις σεβασμού, ισοτιμίας, εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης.

Έφηβοι...

γιατί αυτοί έχουν μεγάλο πλούτο μέσα τους, αλλά συχνά δεν ξέρουν πώς να τον εκφράσουν. Αυτοί έχουν αναζητήσεις και όνειρα, προβληματισμούς και έντονα συναισθήματα και μόνοι τους πρέπει να βρουν τους δικούς τους μηχανισμούς για να τα διαχειριστούν, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητές τους.

Έχοντας διαβάσει την ανακοίνωση, οι έφηβοι στην πρώτη συνάντηση είπαν ότι τους προσέελκυσε η φωτογραφία, που τους αρέσει, αλλά κυρίως το γεγονός ότι θα μπορούσαν να εκφραστούν και να αναζητήσουν απαντήσεις σε ερωτήματα και προβληματισμούς μέσω της τέχνης, χωρίς να χρειάζεται να εκτεθούν προσωπικά.

Στο αρχικό συμβόλαιο οι έφηβοι δήλωσαν τις εξής προσδοκίες:

- Προσωπικός τρόπος διαχείρισης θεμάτων.
- Νέα γνώση.
- Αναθεώρηση και εμπλουτισμός κατακτημένης γνώσης.
- Συσχέτιση δικών μας τρόπων με τους καινούριους που θα ανακαλύψουμε.
- Προσωπική έκφραση αυτών που σκέφτομαι, που νιώθω, που θέλω να μοιραστώ.
- Ευχαρίστηση.
- Διάλογος.
- Φωτογραφία, Ταινία μικρού μήκους.

Το θέμα που επέλεξαν ήταν: *Τα συναισθήματα στη συγκεκριμένη εποχή/πολιτισμό.*

Η συνάντηση της Φωτογραφίας και της Συστημικής σκέψης

Κατά το πρώτο τρίμηνο οι συναντήσεις άρχιζαν με *μάθημα φωτογραφίας*, το οποίο γινόταν με προβολή διαφανειών και διάλογο. Περιλάμβανε θέματα τεχνικής και αισθητικής, βασικές αρχές, ιστορικά στοιχεία και είδη φωτογραφίας, καθώς και άσκηση στην φωτο-ανάγνωση, αλλά και ζητήματα όπως *η φωτογραφία ως μέσο προσωπικής έκφρασης*. Σε κάθε συνάντηση ξεκινούσαμε προβάλλοντας τις φωτογραφίες που οι έφηβοι είχαν τραβήξει στο ενδιαμέσο διάστημα, οπότε το «μάθημα» γινόταν συζητώντας πάνω σε αυτές, αλλά και σε άλλες, επώνυμων και μη φωτογράφων.

Σε αυτήν τη φάση ο συντονιστής έδινε έμφαση στη σύνθεση, την αισθητική και την καθαρότητα (με την έννοια της αφαίρεσης) της φωτογραφικής εικόνας, στις πληροφορίες που περιέχει και προκαλούσε συζητήσεις σε σχέση με τις προθέσεις του φωτογράφου, το περιεχόμενο μήνυμα, τον ενδεχόμενο στόχο του και τον τρόπο που επιλέγει για να πετύχει όλα αυτά. Αρκετή συζήτηση έγινε γύρω από τη φωτογραφία ως μέσο προσωπικής έκφρασης, σχολιασμού και κοινωνικής κριτικής.

Οι φωτογραφίες που έφερναν οι έφηβοι ήταν κυρίως αποτέλεσμα προσωπικής έκφρασης και αισθητικής. Έδειχναν μεγαλύτερη ανάγκη να «μιλήσουν», τουλάχιστον στην αρχή, χωρίς να τους ενδιαφέρει τι θα καταλάβει ο άλλος. Ενίοτε το έβλεπαν και ως πρόκληση: *αν θέλει ο άλλος, ας καταλάβει.*

Κατά τη διάρκεια του «μαθήματος» η συντονίστρια κατέγραφε σε πίνακα λέξεις-φράσεις από την ορολογία της φωτογραφίας, με τις οποίες θα μπορούσε στη συνέχεια να μιλήσει για συστημικές έννοιες. Οι έφηβοι έχοντας κατανοήσει τις έννοιες αυτές ως προς την Τέχνη της Φωτογραφίας, μπορούσαν μετά να μεταφέρουν τη σκέψη τους στο προσωπικό και στο κοινωνικό επίπεδο.

Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια από τα θέματα που δουλέψαμε.

Μιλώντας για την τέχνη της φωτογραφίας:

- Φωτογραφία είναι, μεταξύ άλλων, η αποφασιστική στιγμή που δρω = πατάω το κλικ, η στιγμή που επιλέγω τι θα απομονώσω από το χώρο που με περιβάλλει. – Η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από το τι σημαίνει επιλογή στη ζωή, με τι κριτήρια κάνω μια επιλογή, καταλήγοντας στην παραδοχή ότι η ζωή είναι συνεχείς επιλογές, για τις οποίες έχω την ευθύνη – τόσο στη φωτογραφία όσο και στη ζωή, η επιλογή είναι προσωπική.
- Στη φωτογραφία κάθε φορά αποφασίζω τι απομονώνω = πού εστιάζω – η εστίαση καθορίζει το μήνυμα που θέλω να δώσω – Η συζήτηση αφορούσε στην αρχή της συστημικής «αυτό στο οποίο εστιάζω, γίνεται η πραγματικότητά μου».
- Η φωτογραφία εκφράζει μια προσωπική οπτική, διαφορετική από του άλλου – Συζητήσαμε για το πώς ο καθένας ζει την πραγματικότητα με διαφορετικό τρόπο και έχει μια προσωπική αλήθεια.

Στο τέλος κάθε συνάντησης ρωτούσαμε τους εφήβους «Τι ήταν σημαντικό για σας σήμερα». Εκείνη την ημέρα είπαν:

- Διαφορετική εστίαση = διαφορετικό μήνυμα = διαφορετική πραγματικότητα.
- Κάθε πραγματικότητα είναι υποκειμενική για κάθε άνθρωπο.

Σε σχέση με την ανάγνωση της φωτογραφίας:

- Ο καθένας βλέπει μια φωτογραφία με τη δική του ματιά, δίνει τη δική του ερμηνεία – Συζητήσαμε για το πώς ερμηνεύουμε υποκειμενικά αυτό που βλέπουμε ή ακούμε, ανάλογα πού εστιάζουμε. Καταλήξαμε στο ότι στη ζωή ίσως είναι καλύτερα να ρωτάμε τι εννοεί ο άλλος;
- Στη φωτογραφία, το θέμα στο οποίο εστιάζουμε/ζουμάρουμε μεγεθύνεται, ενώ όταν διευρύνουμε τον φακό, το θέμα μας μικραίνει, γίνεται μια λεπτομέρεια μέσα στο κάδρο – Η συζήτησή μας περιστράφηκε γύρω από το πώς, όταν εστιάζουμε σε

κάτι που μας απασχολεί, αυτό μεγεθύνεται και βαραίνει και πώς γίνεται μια μικρή λεπτομέρεια, όταν διευρύνουμε το πλαίσιο.

Στην ερώτηση «Τι ήταν σημαντικό για σας σήμερα», είπαν:

- Αυτό που θέλουμε να δείξουμε το τονίζουμε κι όσο το τονίζουμε, τόσο ξεχωρίζει.
- Αυτό που θέλουμε να δείξουμε το δείχνουμε με διακριτικότητα, έτσι που μόνο όποιος το παρατηρήσει, το διακρίνει.
- Αν δεν πω σαφώς αυτό που θέλω, ο καθένας καταλαβαίνει ό,τι θέλει.
- Η προσωπική διαφορετικότητα δίνει το νόημα και το ενδιαφέρον.

Πώς δημιουργήθηκε το σενάριο

Το δεύτερο τρίμηνο περιελάμβανε βασικές αρχές του κινηματογράφου, όπως κινηματογραφική γλώσσα και τεχνική, ομοιότητες και διαφορές φωτογραφίας-κινηματογράφου, γινόταν αναφορά σε ταινίες που οι έφηβοι είχαν δει, με έμφαση σε έννοιες όπως «μεταφορά», «συμβολισμός», «αντίστιξη», «παράλληλη δράση» και άλλες.

Στο πλαίσιο αυτό προβάλαμε δύο ταινίες εκτός των τακτικών συναντήσεων:

“Ο κύκλος των χαμένων ποιητών”, που αναφέρεται στη ζωή μιας ομάδας εφήβων σε μια αριστοκρατική και συντηρητική Ακαδημία, το 1959.

“Agora”, που αφορά στη θέση της γυναίκας στη Ρωμαϊκή Αίγυπτο, τον 4ο αιώνα μ.Χ., μέσα από τη ζωή της αστρονόμου-φιλοσόφου Υπατίας.

Η επιλογή των συγκεκριμένων ταινιών έγινε με αφορμή τους προβληματισμούς που εξέφραζαν οι έφηβοι γύρω από τη σχέση του πολιτισμού της κάθε εποχής τόσο με την τέχνη της Φωτογραφίας και την αισθητική, όσο και με τη θέση και την αντιμετώπιση που είχαν οι έφηβοι. Επίσης, επαναλάμβαναν ερωτήσεις σχετικά με τη θέση των δύο φύλων.

Τέλος, ένα θέμα που τους απασχολούσε ιδιαίτερα ήταν η διαφορετικότητα. Σε μια ηλικία που η ομοιομορφία δίνει μια ασφάλεια, οι συγκεκριμένοι έφηβοι αναζητούσαν στηρίγματα για να «αντέξουν - όπως είπαν - το κόστος της διαφορετικότητάς τους» ως προς τα ενδιαφέροντα, την ιδεολογία, τις απόψεις και γενικά τη στάση ζωής.

Στο δεύτερο μέρος, δουλεύαμε μέσα από θεατρικούς αυτοσχεδιασμούς και αυθόρμητη γραφή με βάση τη μέθοδο Θεατρικής Γραφής & Παράστασης Τα θέματα των αυτοσχεδιασμών καθορίζονταν από τους εφήβους, όπου ο καθένας επέλεξε:

- μία φωτογραφία από αυτές που είχε τραβήξει ο ίδιος στο πρώτο μέρος του εργαστηρίου και
- ένα ρόλο από τις ταινίες που προβάλαμε.

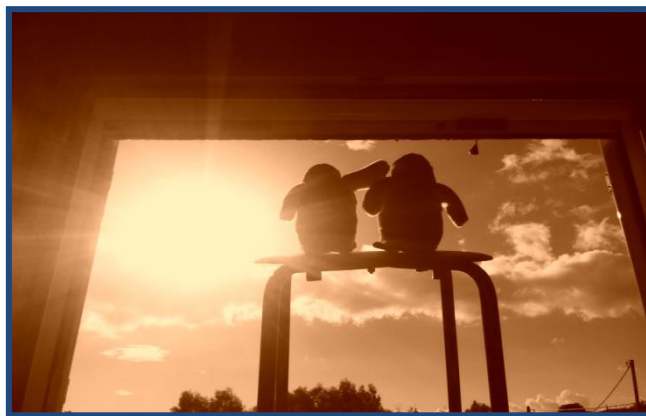
Οι φωτογραφίες που επέλεξαν με τους τίτλους που οι ίδιοι έδωσαν, είναι:

Διαφορετικότητα

Όταν ανοίγεις μια πόρτα,
βρίσκεσαι μπροστά σε μια άλλη

Εμπιστοσύνη

Από τις ταινίες και οι τρεις επέλεξαν ρόλο από τον Κύκλο των χαμένων ποιητών, δουλεύοντας μέσα από αυτόν τη διαφορετικότητα, το κόστος που αυτή έχει, το όνειρο και την τόλμη να το πραγματοποιήσεις.

Και είπαν...

- *Ο αυτοσχεδιασμός είναι ευτυχία, γιατί είναι ζωή.*
- *Στον αυτοσχεδιασμό νιώθω πραγματικά ελεύθερος.*

Στο τέλος αυτής της δεύτερης φάσης διαβάσαμε όλοι μαζί τα κείμενα από τον προφορικό τους λόγο στη διάρκεια των αυτοσχεδιασμών και τα κείμενα από τη δική τους αυθόρμητη γραφή μετά από κάθε αυτοσχεδιασμό (τα βήματα της μεθόδου παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω). Όλοι μαζί επιλέξαμε ποια κείμενα και με ποια σειρά θα συνθέσουν το σενάριο της ταινίας μικρού μήκους.

Το τελευταίο τρίμηνο του εργαστηρίου έγιναν οι πρόβες, τα γυρίσματα και το μοντάζ της ταινίας, με τον τίτλο που της έδωσαν οι έφηβοι, Ταξίδι στο φως (για να δείτε την ταινία, πατήστε [εδώ](https://www.youtube.com/watch?v=-rwtH_GOEXY)) ή (https://www.youtube.com/watch?v=-rwtH_GOEXY).

Στο τέλος του εργαστηρίου, η ομάδα με τον συντονιστή έστησαν την Έκθεση Φωτογραφίας, όπου οι έφηβοι αναζητούσαν τίτλο στις φωτογραφίες τους, για να βοηθήσουν τον θεατή να αντιληφθεί αυτό που ήθελαν να πουν.

Η καταληκτική εκδήλωση, ανοιχτή στο κοινό, πραγματοποιήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2014, στο Θέατρο ο Κόσμος του Κέντρου ΓΕΝΑΘΛΟΝ, κατά την οποία προβλήθηκε η ταινία, ενώ στο φουαγιέ είχε αναρτηθεί η Έκθεση των Φωτογραφιών τους.

Η μέθοδος Θεατρικής Γραφής & Παράστασης

Η μέθοδος Θεατρικής Γραφής & Παράστασης, που χρησιμοποιούμε εδώ και είκοσι δύο χρόνια στα εργαστήριά μας, αναπτύχθηκε από την υπογράφουσα στο πλαίσιο της Συστημικής Καταξιοτικής Προσέγγισης, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο την τεχνική που εφαρμόζει η Zarina Khan, άνθρωπος του θεάτρου και της φιλοσοφίας, στο Παρίσι. Η τεχνική της Zarina Khan περιλαμβάνει τέσσερα βήματα: θεατρικό αυτοσχεδιασμό, αυθόρμητη γραφή, πρόβες και παράσταση.

Εμείς θα σας παρουσιάσουμε τις βασικές αρχές και τον τρόπο με τον οποίο αναπτύξαμε και εφαρμόζουμε τη μέθοδο Θεατρικής Γραφής & Παράστασης στο Κέντρο ΓΕΝΑΘΛΟΝ, προσθέτοντας ένα βήμα, αυτό της σύνθεσης του έργου.

Η φράση που χαρακτηρίζει τη δουλειά μας είναι: *Ο κόσμος ολόκληρος είναι ένα θέατρο κι εγώ έχω μια θέση στη σκηνή, που μου ανήκει.*

Τα Εργαστήρια λειτουργούν ως μικρογραφία της κοινωνίας: ο καθένας μόνος του και ταυτόχρονα σε αλληλεπίδραση με τους άλλους δημιουργεί ένα συλλογικό έργο, στο οποίο συμμετέχει στο βαθμό που επιθυμεί και για το οποίο έχει την προσωπική του ευθύνη.

Μέσα από αυτή την πορεία τα μέλη του Εργαστηρίου:

- ♣ Επεξεργάζονται θέματα που τους απασχολούν και μέσα από το διάλογο και την αλληλεπίδραση με συνομηλίκους ανακαλύπτουν τους δικούς τους μηχανισμούς για να τα διαχειριστούν, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητές τους.
- ♣ Αναπτύσσουν τις ατομικές δεξιότητες και την αυτονομία τους. Μέσα από τη σχέση και την αλληλεπίδραση καλλιεργούν την ικανότητα να συνυπάρχουν, ενισχύοντας τη μοναδικότητά τους.
- ♣ Ανακαλύπτουν προσωπικές ικανότητες, άγνωστες μέχρι τότε, και μέσα από το μοίρασμα και την έκθεση αποκτούν την αυτοπεποίθηση που είναι απαραίτητη για να κάνουν τα επόμενα βήματα στη ζωή τους.

Η μαγεία του Θεατρικού Αυτοσχεδιασμού

Κεντρικό εργαλείο σε αυτή τη μέθοδο είναι ο Θεατρικός Αυτοσχεδιασμός. Η μαγεία του αυτοσχεδιασμού βρίσκεται μέσα μας. Είναι ο αυθορμητισμός, είναι η μη προσχεδιασμένη δημιουργία. Είναι ο τρόπος που ζούμε μια στιγμή της καθημερινότητας, με τη συμμετοχή σκέψης – συναισθήματος – κίνησης: από τη στιγμή που θα γεννηθούμε δρούμε και αντιδρούμε αυτοσχεδιάζοντας.

Από την εμφάνιση του ανθρώπινου πνεύματος ο αυτοσχεδιασμός γέννησε δημιουργήματα Τέχνης. Από τους Διθυράμβους προς τιμήν του Διονύσου στην Αρχαία Ελλάδα μέχρι τα τραγούδια, τα μοιρολόγια, τα νανουρίσματα κ.ά., που συναντάμε στην ελληνική λαογραφία. Και μέχρι τον Στανισλάφσκι, που χρησιμοποίησε τον αυτοσχεδιασμό με τους ηθοποιούς, με σκοπό να αναγνωρίζουν τα συναισθήματά τους, να ανακαλύπτουν δεξιότητες και ταλέντα και να ζωντανεύουν αυθεντικά το ρόλο τους.

Ο Θεατρικός Αυτοσχεδιασμός βοηθά τον άνθρωπο να ανακαλύψει έναν εαυτό άγνωστο. Τον βοηθά να ανακαλύψει και τον Άλλο, αυτόν που μαζί του δημιουργεί την πραγματικότητα στην οποία ζει. Είναι σχέση, είναι διάλογος και αλληλεπίδραση – ρητή ή άρρητη – κι έτσι ο άνθρωπος μαθαίνει να εκτιμά και να σέβεται τον εαυτό του αλλά και τον Άλλο. Γιατί τα μάτια του καθενός γίνονται καθρέφτης και αναγνωρίζοντας τη δική του αξία, μα και τους φόβους του στα μάτια του άλλου, τα αναγνωρίζει και σ' εκείνον.

Στους Αυτοσχεδιασμούς, με τον τρόπο που εμείς τους κάνουμε, ο ρόλος που δίνει η συντονίστρια στο κάθε μέλος είναι δυνατότητα και ταυτόχρονα πρόκληση και για τα δύο μέρη – συντονίστρια και μέλη. Η μεν να δώσει την ευκαιρία να δουλέψουν το δέσιμο της ομάδας, αλλά και την ανάδυση του πλούτου του καθενός. Οι δε να αναγνωρίσουν πλευρές του εαυτού και του άλλου που δε γνώριζαν και μέσα από την ασφάλεια του ρόλου να διευρύνουν το πνεύμα τους και να αρχίσουν να «ερωτοτροπούν» με μια πιο πολύπλευρη προσωπικότητα.

Πραγματοποιούμε τους Θεατρικούς Αυτοσχεδιασμούς σύμφωνα με τις εξής αρχές:

- Η έννοια του άδειου χώρου του Πήτερ Μπρουκ = δεν υπάρχουν αντικείμενα. Σε έναν άδειο χώρο αξιοποιούνται στο μέγιστο όλες οι δυνατότητες του ανθρώπου και στα τρία επίπεδα, νοητικό, συναισθηματικό, σωματικό. Δε χρειάζεται να ακουμπήσει κανείς κάπου. Ακουμπά στον εαυτό του και στους άλλους: «Ένας άδειος χώρος δίνει τη δυνατότητα σε ένα καινούργιο φαινόμενο να γεννηθεί», λέει ο Πήτερ Μπρουκ.
- Κάνουμε θέατρο από τη ζωή. Ο Αυτοσχεδιασμός είναι μια σκηνή της καθημερινότητας, ρεαλιστική ή συμβολική. Από τη στιγμή που δίνεται η συνθήκη και οι ρόλοι ο καθένας είναι απόλυτα ελεύθερος να τον ζωντανέψει με όποιον τρόπο θέλει αυτός, ενεργά ή ακόμη και με τη σιωπή. Ό,τι κι αν επιλέξει, ο ρόλος του καθορίζει την έκβαση του Αυτοσχεδιασμού. Κι έτσι συνειδητοποιεί ότι κάποιο ρόλο έχει σ' αυτή τη ζωή κι ότι αν δεν υπήρχε, ο κόσμος θα ήταν κατά τι διαφορετικός. Και ταυτόχρονα συνειδητοποιεί βιωματικά ότι όλα τον αφορούν και σε όλα συμμετέχει. Κανείς δεν είναι άμοιρος της συνθήκης που ζει, την συν- κατασκευάζει με τους

άλλους, ενεργά ή παθητικά. «Η αναπαράσταση της ζωής έχει τη δική της αισθητική», λέει ο Πήτερ Μπρουκ.

- Συντονίζουμε έναν Αυτοσχεδιασμό με απόλυτο σεβασμό στο τι μπορεί και τι δεν μπορεί να κάνει κάποιος, δίνοντάς του το χρόνο που χρειάζεται για να εμπιστευτεί και να ανοιχτεί, αλλά και τη δυνατότητα της επιλογής να εκτεθεί όσο αυτός επιθυμεί. Δεν υπάρχει σωστό και λάθος στον Αυτοσχεδιασμό. Με όποιο τρόπο και αν ζωντανέψει τον ρόλο του, είναι σεβαστός και αξιοποιήσιμος. Ό,τι εκφράζει ο καθένας έχει μια αξία.

- Η θέση του μη γνωρίζω = η συντονίστρια δίνει μία συνθήκη και τους ρόλους ενός Αυτοσχεδιασμού, χωρίς να έχει στο μυαλό της ούτε τι θα δουλέψουν μέσα από αυτόν, ούτε ποια κατεύθυνση θα του δώσουν. Τα μέλη που συμμετέχουν στον Αυτοσχεδιασμό ορίζουν και το θέμα και την πορεία. Δεν υπάρχει καλός και κακός Αυτοσχεδιασμός – υπάρχει μόνο μια συγκεκριμένη δράση σε ένα συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

Αυτό είναι το βίωμα των ανθρώπων που συμμετέχουν σε ένα Θεατρικό Αυτοσχεδιασμό. Η συντονίστρια καταγράφει τον προφορικό λόγο των μελών, ακριβώς όπως τον ακούει. Παίρνει μια φωτογραφία με λέξεις.

Αυθόρμητη γραφή: Η ώρα του αναστοχασμού

Μετά από κάθε Αυτοσχεδιασμό ακολουθεί η αυθόρμητη γραφή, ένας αναστοχασμός από τη θέση του παρατηρητή. Είναι μια αφήγηση μιας στιγμής της ζωής, από την οπτική γωνία που τη βλέπουμε τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Είναι αφήγηση μιας ιστορίας μέσα από τη σχέση και το διάλογο, έτσι όπως την έζησαν στον Αυτοσχεδιασμό.

«Αφηγούμενοι την καθημερινότητα συνθέτουμε τα κομμάτια της ταυτότητάς μας και δημιουργούμε την ιστορία μας ως άτομα και κοινωνικές ομάδες», λέει η Σμάρω Μάρκου. Ενώ ο Πήτερ Λανγκ λέει, «Με τις ιστορίες που λέμε, δημιουργούμε την πραγματικότητά μας και προσκαλούμε και τους άλλους σ' αυτή».

Η γραφή δίνει στον καθένα τη δυνατότητα και το χρόνο να αναλογιστεί την πράξη του ίδιου και την αλληλεπίδραση με τους άλλους. Κι έτσι ρίχνει φως στους χαρακτήρες και φανερώνει τις εσωτερικές διεργασίες του καθενός. Διαβάζοντας μετά ο καθένας το κείμενο που έγραψε ανακαλύπτει ότι δεν υπάρχει μία προσωπική αλήθεια αλλά πολλές, που συνθέτουν τη στιγμή που ζούμε. Κι αυτό είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον σε έναν Αυτοσχεδιασμό, αυτό δίνει πλούτο στην τέχνη, αλλά και στη ζωή.

Αυτή η διαδικασία – Θεατρικός Αυτοσχεδιασμός και αυθόρμητη γραφή – επαναλαμβάνεται για όσο χρονικό διάστημα θέλουμε ή έχουμε στη διάθεσή μας. Μπορούμε επίσης να την ολοκληρώσουμε, όταν θεωρήσουμε ότι έχει κλείσει ένας κύκλος. Μετά έρχεται η σύνθεση του έργου.

Σύνθεση του έργου: Συν-κατασκευή και συλλογική ευθύνη

Η σύνθεση του έργου γίνεται από τον προφορικό λόγο των μελών, που έχει καταγράψει η συντονίστρια στη διάρκεια των Αυτοσχεδιασμών και από τα κείμενα της αυθόρμητης γραφής των μελών.

Τα πρώτα χρόνια, η σύνθεση του έργου γινόταν από τη συντονίστρια, χωρίς συνεννόηση με τα μέλη, εξού και δεν αποτελούσε ξεχωριστό βήμα της τεχνικής αυτής. Στην πορεία συνειδητοποιήσαμε ότι αυτός ο τρόπος είχε μια σχετική αυθαιρεσία, όσο κι αν η συντονίστρια έκανε τη σύνθεση με βάση αυτά που είχε αντιληφθεί ως θέματα και προτεραιότητες των μελών. Η συντονίστρια παρέμενε στη θέση της γνώστριας, έχοντας μια ανισότιμη σχέση με τα μέλη της ομάδας. Επιπλέον, όταν τα μέλη έπαιρναν το έτοιμο έργο, υπήρχαν συχνά αντιδράσεις και ερωτήσεις για τον τρόπο και το σκεπτικό με τα οποία έκανε η συντονίστρια τη σύνθεση. Στη συνέχεια, η ομάδα χρειαζόταν αρκετό χρονικό διάστημα με πρόβες, έως ότου κατανοήσει και αποδεχτεί το έργο, έτσι όπως το είχε συνθέσει η συντονίστρια.

Τα τελευταία δώδεκα χρόνια το έργο είναι αποτέλεσμα συν-κατασκευής και συλλογικής ευθύνης. Με αυτό τον τρόπο, τα μέλη αισθάνονται το έργο δικό τους και το απολαμβάνουν περισσότερο, αλλά και νιώθουν πιο άνετα να πειραματιστούν και να εκτεθούν.

Η σύνθεση είναι απολαυστική, είναι μια πολύ δημιουργική και ταυτόχρονα δύσκολη διαδικασία, καθώς απαιτούνται συνεχείς επιλογές και μια θεμελιώδης απόφαση: τι είδους έργο θέλουμε να παρουσιάσουμε, ποιο μήνυμα θέλουμε να περάσουμε στο κοινό. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ξαναζούμε όλη την πορεία και αυτό δίνει τη δυνατότητα επανατοποθέτησης. Έχουμε κείμενα στα χέρια μας, ατάκτως ερριμμένα, τα οποία πρέπει να επιλέξουμε σε τι σειρά θα τα βάλουμε και αυτή η σειρά καθορίζει το είδος και την ποιότητα του έργου.

Οι πρόβες και η σκηνοθεσία: Ένα βύθισμα ψυχής

Και μετά αρχίζουν οι πρόβες. Έχουμε στα χέρια μας ένα έργο, το οποίο σκηνοθετικά είναι λευκό χαρτί. Από την άλλη, δεν είναι καθόλου λευκό. Είναι από αυτά τα χαρτιά τα μαγικά, που πρέπει να τα βάλεις κάτω από ένα συγκεκριμένο φως για να σου δείξουν τι γράφουν. Τα μέλη της ομάδας με το σώμα και το συναίσθημά τους γνωρίζουν πολύ καλά πώς να αποδώσουν ένα κείμενο, ένα ρόλο, γιατί όλοι οι ρόλοι είναι μέσα τους. Απλώς δε γνωρίζουν ότι γνωρίζουν.

Η δουλειά της συντονίστριας-σκηνοθέτιδας είναι να βοηθήσει τον καθένα να ανακαλύψει αυτό που γνωρίζει κι έτσι να αποκαλυφθεί, να αναδυθεί. Έχει όμως να αντιμετωπίσει μια πρόκληση: η εκπαίδευσή μας βασίζεται στο να μας μάθει ο δάσκαλος ποιο είναι το σωστό. Οπότε οι άνθρωποι ρωτούν διαρκώς «πώς να το κάνω;». Η συντονίστρια πρέπει να αντισταθεί και να περιμένει με υπομονή να βρει ο καθένας το δικό του τρόπο να εκφραστεί. Και μετά να βάλει την τέχνη της και τη φαντασία της για να το θεατροποιήσει.

Οι πρόβες και η σκηνοθετική δουλειά εκτυλίσσονται σε τρεις φάσεις:

- Η πρώτη φάση είναι διερευνητική και... άχαρη. Η συντονίστρια ως σκηνοθέτιδα παραμένει στη θέση του μη γνωρίζειν. Δεν έχει καθόλου στο μυαλό της τι είδους παράσταση θα βγει. Παρατηρεί τα μέλη που περιφέρονται στη σκηνή, με το έργο στο χέρι, ζητώντας τους να «ακούνε» τι λένε, να αναγνωρίζουν το συναίσθημα που τους προκαλεί και να κάνουν όποια κίνηση ή να παίρνουν όποια στάση θεωρούν ότι τους εκφράζει. Η βασική αρχή που ακολουθεί είναι ότι τίποτε δεν είναι κακό ή άσχημο και ότι όλα είναι αξιοποιήσιμα.

- Στη δεύτερη φάση αρχίζει να διαμορφώνεται η σκηνοθεσία, με βάση όλα όσα έχουν δοκιμάσει μέχρι τώρα τα μέλη στην προηγούμενη φάση. Η συντονίστρια αξιοποιεί και εμπλουτίζει τις εικόνες που παρουσίασαν τα μέλη, εστιάζοντας στις ικανότητες του καθενός, στα δυνατά του σημεία. Εδώ εφαρμόζεται η αρχή του κινούμενου στόχου: ο καθένας φτάνει ως εκεί που πιστεύει ότι μπορεί κάθε φορά. Όταν αυτό το κατακτήσει, τότε η συντονίστρια μπορεί να του ζητήσει κάτι παραπάνω και τότε κανείς αναγνωρίζει ότι μπορεί να κάνει και το κάτι παραπάνω. Και αυτό συνεχίζεται τόσο όσο το κάθε μέλος επιθυμεί να πειραματιστεί. Σε αυτή τη φάση, η συντονίστρια δουλεύει σκηνοθετικά και την μεταξύ τους αλληλεπίδραση και συναλλαγή, σωματική, συναισθηματική και λεκτική, με δεδομένο ότι «παίζουν» όλα τα μέλη, είτε μιλούν είτε όχι.

- Η τρίτη φάση είναι «το κέντημα». Όλο το έργο δουλεύεται σκηνοθετικά στις λεπτομέρειες, τελειοποιώντας σκηνές, προσθέτοντας μικρές κινήσεις που θα προσθέσουν ομορφιά και συναίσθημα. Τώρα μπαίνουν τα σκηνικά, η μουσική, ο θεατρικός φωτισμός και συναποφασίζονται τα κουστούμια. Αυτές οι πρόβες επαναλαμβάνονται μέχρις ότου τα μέλη, ως ηθοποιοί πια, κατακτήσουν όλο το σκηνοθετημένο έργο και αισθανθούν ασφάλεια για να εμφανιστούν στο κοινό.

Οι πρόβες είναι μια ευκαιρία ανακάλυψης των δυνατοτήτων, είναι βύθισμα ψυχής ξανά και ξανά. Είναι αναμέτρηση με τα όρια του ανθρώπου. Είναι η πλέον δημιουργική και πλούσια φάση, γεμάτη ενθουσιασμό, απογοητεύσεις, γέλια, κλάματα, πολύ συναίσθημα, εγγύτητα, αποδοχή, αλληλεγγύη και σεβασμό στις ικανότητες και στις δυσκολίες του εαυτού και του άλλου.

Εδώ είναι καθοριστικός ο ρόλος της συντονίστριας, όχι για να κατευθύνει, αλλά να έχει την ικανότητα να αισθάνεται, να συναισθάνεται, να αποδέχεται, να στηρίζει, να σέβεται, να δίνει χώρο και χρόνο στον καθένα προσωπικά και σε όλη την ομάδα. Να μπορεί να αντέχει και να αξιοποιεί τόσο τις αγκαλιές, όσο και τις συγκρούσεις και τις «γκρίνιες», για να μπορέσει να το κάνει αυτό και η ομάδα.

Πρέπει να έχουμε πάντοτε στο νου μας, ως συντονιστές, ότι τα μέλη του εργαστηρίου δεν είναι επαγγελματίες ηθοποιοί κι ότι αυτό που κάνουν είναι ήδη ένα άλμα. Και μπορούμε όλοι οι άνθρωποι να το καταφέρουμε, αρκεί να νιώσουμε ότι δεν είμαστε μόνοι, ότι είμαστε όλοι μαζί σ' αυτό το εγχείρημα. Ότι μπορούμε να δουλέψουμε μαζί και να δημιουργήσουμε κάτι όμορφο.

Παράσταση: Η ώρα της γέννας

Έτσι φτάνουμε στην παράσταση. Είναι η ώρα της γέννας. Μετά από μήνες εγκυμοσύνης, στη διάρκεια της οποίας το έμβρυο τρέφεται από το είναι μας και μεγαλώνει, είναι η ώρα να βγει στο φως, να το δούμε εμείς και να το δείξουμε στους άλλους. Στην παράσταση είναι όλοι οι «ηθοποιοί» στη σκηνή σε όλη τη διάρκεια, καθώς παίζουν είτε μιλούν είτε όχι. Βρίσκονται σε επαφή με τον εαυτό τους, με το συναίσθημά τους και ταυτόχρονα με όλους τους άλλους στη σκηνή, αλλά και με το κοινό. Εάν αυτό το έχουν κατακτήσει, η παράσταση θα είναι καλή. Γιατί έτσι είναι και στη ζωή: ο εαυτός είναι πολύτιμος, άξιος προστασίας και σεβασμού - κι ο άλλος απαραίτητος σύντροφος, γιατί ο ρόλος του καθενός επηρεάζει τον ρόλο των άλλων, αλλά και το συλλογικό αποτέλεσμα.

Η παράσταση είναι μια στιγμή της ανθρώπινης ιστορίας, της καθημερινής ιστορίας απλών ανθρώπων, ένα κλικ της φωτογραφικής μηχανής τη στιγμή που εμείς επιλέγουμε.

Δουλεύοντας με εφήβους μέσω της Τέχνης: μια υπέροχη εμπειρία

Η δουλειά με τους εφήβους σε αυτό το εργαστήριο ήταν μια συγκλονιστική εμπειρία. Από τη μία, οι έφηβοι γεννούσαν συνεχώς ιδέες και διψούσαν για κάθε νέα πληροφορία και συζήτηση, με αποτέλεσμα οι συναντήσεις μας να διαρκούν πολύ περισσότερο από το τρίωρο που είχαμε ορίσει, λόγω του ότι η συζήτηση δε σταματούσε. Και από την άλλη, οι έφηβοι έθεταν τόσους προβληματισμούς, που αναρωτιόμαστε αν τελικά εμείς πήραμε περισσότερα απ' όσα τους δώσαμε.

Στο τέλος του Εργαστηρίου, τους ζητήσαμε να πουν μία φράση και μία λέξη που παίρνουν μαζί τους. Είπαν δύο φράσεις και τρεις λέξεις:

- *Μαθαίνουμε συνδέοντας το καινούριο μ' αυτό που ήδη ξέρουμε.*
- *Οι αξίες της ζωής και η συζήτηση – ωραία νοήματα και θέματα.*
- Και οι λέξεις ήταν: *Επιλέγω, Βούληση και Διαφορετικότητα.*

Μέσα από αυτό το Εργαστήριο Τέχνης και Λόγου, αλλά και μέσα από όλα τα εργαστήρια Τέχνης που κάνουμε με εφήβους τόσα χρόνια, διδαχθήκαμε κάποιες αρχές, που καθορίζουν την επαφή μαζί τους και την αποτελεσματικότητα ενός εργαστηρίου:

- η αυθεντικότητα, η απόλυτη ειλικρίνεια του συντονιστή
- η δυνατότητα να τους ακούμε, να μην τους κρίνουμε ή τους καθοδηγούμε ούτε καν μέσα στο μυαλό μας
- η φιλοσοφία ζωής, η στάση ζωής του συντονιστή

Δουλεύουμε με αυτό που είμαστε κι όχι με αυτό που τους λέμε. Τα παιδιά καταλαβαίνουν αν αυτό που τους λέμε είναι και δική μας αλήθεια. Τότε μόνο εμπιστεύονται, εκφράζονται ελεύθερα και εκδηλώνουν τη σοφία που έχουν.

Αυτό προέκυψε με τα χρόνια, στη διάρκεια των οποίων κατακτήσαμε - μεταξύ πολλών άλλων – την ικανότητα να αφήνουμε περισσότερο χώρο δράσης και έκφρασης στα μέλη των εργαστηρίων, μειώνοντας αντίστοιχα το δικό μας συντονιστικό ρόλο και δημιουργώντας έτσι μια ισότιμη σχέση. Ο μεγαλύτερος σκόπελος που έπρεπε να ξεπεράσουμε ήταν να μη φανταζόμαστε το τέλος τη στιγμή που ξεκινάει ένα εργαστήριο – για να μπορούμε να είμαστε ανοιχτοί να ακολουθούμε την κατεύθυνση που τα μέλη επιλέγουν να δώσουν στην πορεία. Και παρατηρήσαμε ότι όσο περισσότερο έχει η συντονίστρια τη θέση του μη γνωρίζει και τα μέλη τη δυνατότητα να ορίζουν την πορεία και την έκβαση του εργαστηρίου, τόσο περισσότερο αναδύεται ο προσωπικός τους πλούτος και τόσο περισσότερο αισθάνονται τη δύναμη να ορίσουν τα πράγματα που τους αφορούν.

https://www.youtube.com/watch?v=-rwtH_GOEXY

Κλείνουμε με μια φράση του Αντονέν Αρτώ, που εμπνέει όλη αυτή τη δουλειά:

«Πρέπει να πιστέψουμε σε μια αίσθηση ζωής ανανεούμενη από το θέατρο, μια αίσθηση ζωής μέσα στην οποία ο άνθρωπος γίνεται άφοβα κυρίαρχος πάνω σε κάθε πράγμα αδημιούργητο ακόμη, και προκαλεί τη γέννησή του».

Βιβλιογραφία

- Anderson, H. (2014). Σχετικά με την ακρόαση, την ακοή, την ομιλία και τη σχέση στο διάλογο. Μετάλογος, τεύχος 24.
- Arnkil T., E., and Seikkula, J. (2015). Αναπτύσσοντας τη Διαλογικότητα στις Σχισιακές Πρακτικές. Αναστοχασμός πάνω σε εμπειρίες ανοιχτών διαλόγων. Μετάλογος, τεύχος 27.
- Artaud, A. (1992). Το θέατρο και το είδωλό του. Αθήνα: εκδ. ΔΩΔΩΝΗ.
- Aumont, J. (2008). Κινηματογράφος και σκηνοθεσία. Αθήνα: εκδ. Πατάκης.
- Bakhtin, M. (2000). Ζητήματα της Ποιητικής του Ντοστογιέφσκι. Αθήνα: εκδ. ΠΟΛΙΣ.
- Brook, P. (1998). Η Ανοιχτή Πόρτα. Σκέψεις πάνω στην τέχνη και την πρακτική του θεάτρου. Αθήνα: εκδ. ΚΟΑΝ.
- Bruner, J. (1997). Πράξεις νοήματος. Αθήνα: εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
- Guerin, M.A. (2003). Η αφήγηση στον Κινηματογράφο. Αθήνα: εκδ. Πατάκης.
- Μάρκου, Σ. (2016). Συνέντευξη με τον Peter Lang (26 Ιανουαρίου 2007). Μετάλογος, τεύχος 30.
- Μάρκου, Σ. (2003). Η αφηγηματική προσέγγιση στη συμβουλευτική μεγάλων συστημάτων. Ομιλία για την Ελληνική Εταιρία Ομαδικής Ανάλυσης και Οικογενειακής Θεραπείας. Αιγινήτειο Νοσοκομείο.
- Ξανθάκης, Α. (1999). Ιστορία της φωτογραφικής αισθητικής. Αθήνα: εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ.
- Bart Roland,. (2008). Ο Φωτεινός Θάλαμος. Σημειώσεις για τη φωτογραφία. Αθήνα: εκδ. ΚΕΔΡΟΣ.
- Sontag, S. (1993). Περί φωτογραφίας. Αθήνα: εκδ. Φωτογράφος.
- Wells, L., (επιμ.). (2007). Εισαγωγή στη Φωτογραφία. Αθήνα: εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ.